

Największe osiedle mieszkaniowe międzywojennego Gdańska – stan obecny i perspektywy zachowania

Elżbieta Nakonieczna

Urząd Miejski w Gdańsku, Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków

Kształt przestrzenny i stan obecny zespołu

Największe osiedle mieszkaniowe zrealizowane w Gdańsku w okresie międzywojennym obejmuje obszarem znaczną część dzisiejszej gdańskiej dzielnicy Dolny Wrzeszcz. Od nazwy ulicy stanowiącej zasadniczą oś kompozycyjną, a zarazem główną arterią komunikacyjną tego zespołu – dzisiejszej ulicy Tadeusza Kościuszki (*Ringstrasse*) – dotychczasowi badacze historii i struktury zespołu przyjęli dla jego określenia termin Osiedle Kościuszki¹.

Na podstawie przeprowadzonej analizy akt Państwowego Urzędu Policji Budowlanej w Gdańsku ustalono, że omawiany zespół został zbudowany w latach 20. i 30. XX wieku². Z wcześniejszych badań wynika³, że zabudowa osiedla została rozplanowana na podstawie „Planu zabudowy fragmentu dzielnicy Wrzeszcz” opracowanego przez Hochbauverwaltung i opublikowanego przez Hugona Althoffa w 1935 r. Zadawalający efekt architektoniczny i urbanistyczny powstałego Osiedla Kościuszki jest wynikiem nie tylko tego nowoczesnego, dobrze wpisującego się w kontekst miasta planu, lecz także interesującego sposobu rozwiązania kwestii nadzoru architektonicznego. Otóż wprowadzono wówczas „zasadę obowiązkowej jednorodności stylistycznej ulicy, powiązaną z wytycznymi dot. wysokości i charakteru zabudowy. Każdy z projektantów obowiązany był trzymać się ustalonych reguł i w ich granicach tworzył własne dzieła”⁴.

Granice⁵ liczącego ok. 60 ha obszaru osiedla od strony północno-zachodniej wyznacza obecna (wówczas nie istniejąca) ulica Franciszka Hynka oraz zabudowa ulicy Lucyny Krzemienieckiej (*John-Gibson-Strasse*). Od strony północnej stanowi ją zabudowa

ulicy Lwowskiej (*Paul-Fresonke-Strasse*), od strony wschodniej aleja Gen. Józefa Hallera (*Ostseestraße*), natomiast od strony południowej odpowiednio ulice Adama Mickiewicza (*Bärenweg*) z wyłączeniem zabudowy ulicy, Joachima Lelewela (*Labesweg*) wraz z zabudową pierzei północno-wschodniej ulicy oraz historyczne przedłużenie ulicy Joachima Lelewela do ulicy Nad Stawem (*Labesweg*). Od strony zachodniej granicę obszaru domyka ulica Nad Stawem wraz ze zwartą zabudową pierzei północno-wschodniej ulicy oraz zabudowa obu pierzei ulicy Jana Kilińskiego (*Kleinhammer Weg*). Wskazany obszar nie obejmuje większości kwartału wyznaczonego dzisiejszymi ulicami Tadeusza Kościuszki, Bolesława Chrobrego (*Brösener Weg*) oraz aleją Legionów (*Heeresanger*)⁶.

6. Po I wojnie światowej teren dawnych koszar podzielono między różnych użytkowników. W części budynków przyznanych władzom Wolnego Miasta funkcjonowała Szkoła Policji, Państwowe Obserwatorium, Państwowa Szkoła Nawigacji oraz mieszkania służbowe. Natomiast na terenie użytkowanym przez władze polskie urządzono polski dom akademicki, ujeżdżalnię przebudowano na katolicki kościół Sw. Stanisława, a stajnie zaadaptowano na mieszkania zajmowane głównie przez urzędników kolei. Tereny sportowe należały do polonijnego klubu sportowego „Gedania”. (według *Gdańsk na fotografii lotniczej z okresu międzywojennego ze zbiorów Instytutu Herdera w Marburgu*, (teksty) Szymański Wojciech, Barylewska-Szymańska Ewa, Urban Thomas, Wrocław 2010, s. 65).

1. Widok „wielkiego osiedla” (*Großsiedlung*) we Wrzeszczu od strony północno-wschodniej w 1929 r. Fotografia obejmuje część założenia położoną na zachód od dzisiejszej ulicy Bolesława Chrobrego. W lewej górnej części zdjęcia widoczna strefa styku nowej zabudowy z zabudową istniejącą ówczesnego Wrzeszcza (*Instytut Herdera w Marburgu, Bildarchiv, nr inw. 58148*)

1. Cielątkowska Romana, Lorens Piotr, *Architektura i urbanistyka osiedli socjalnych Gdańska okresu XX-lecia międzywojennego*, Gdańsk 2000.

2. Romana Cielątkowska i Piotr Lorens (Ibid., s. 143) datują powstanie Osiedla Kościuszki na lata 1922-29. Przeprowadzona analiza potwierdza, że istotnie większość zabudowy osiedla wzniesiono w ww. okresie. Jednocześnie należy zauważyć, że określenie precyzyjnej chronologii budowy zespołu wymaga jeszcze szczegółowego przeanalizowania pozostałych materiałów źródłowych.

3. Ibid., s. 24 i 143

4. Ibid., s. 32

5. Pokrywają się z granicami Osiedla Kościuszki przyjętymi wcześniej przez Cielątkowską i Lorensa.

2. Zespół zabudowy szeregowej jednorodzinnej przy ul. Bolesława Prusa wraz z zamykającym perspektywę ulicy budynkiem przy ul. Lucyny Krzemienieckiej 3-4-5, wzniesiony wg projektu Erwina Lentza, 1929 r. – porównanie stanu elewacji budynków: a. Widok z ok. 1930 r., na podstawie „Był sobie Gdańsk – Dzielnice Wrzeszcz”, (red.) G. Fortuna, Gdańsk 2002, s. 154-155; b. Widok z 2014 r. (fot. E. Nakonieczna)

Założenie charakteryzuje się czytelną strukturą przestrzenną, na którą składają się:

- regularny układ ulic, z poprowadzoną po łagodnym łuku ze wschodu na południowy zachód ulicą główną *Ringstrasse* (niem. obwodnica) oraz jej przecznicami, zaprojektowanymi w kierunku północy, południa, północnego-zachodu i południowego-wschodu;
- zasadnicze kwartały założenia (w większości na planie czworoboku) wyznaczone ciągami zwartej zabudowy wielorodzinnej, wytyczonymi wzdłuż ważniejszych ciągów komunikacyjnych [ulica Tadeusza Kościuszki, aleja Legionów, ulica Bolesława Chrobrego,

go, plac Gen. Józefa Wybickiego (*Neuer Markt*), ulica Jana Kilińskiego, ulica Jana Pestalozzkiego (*Pestalozzistrasse*)];

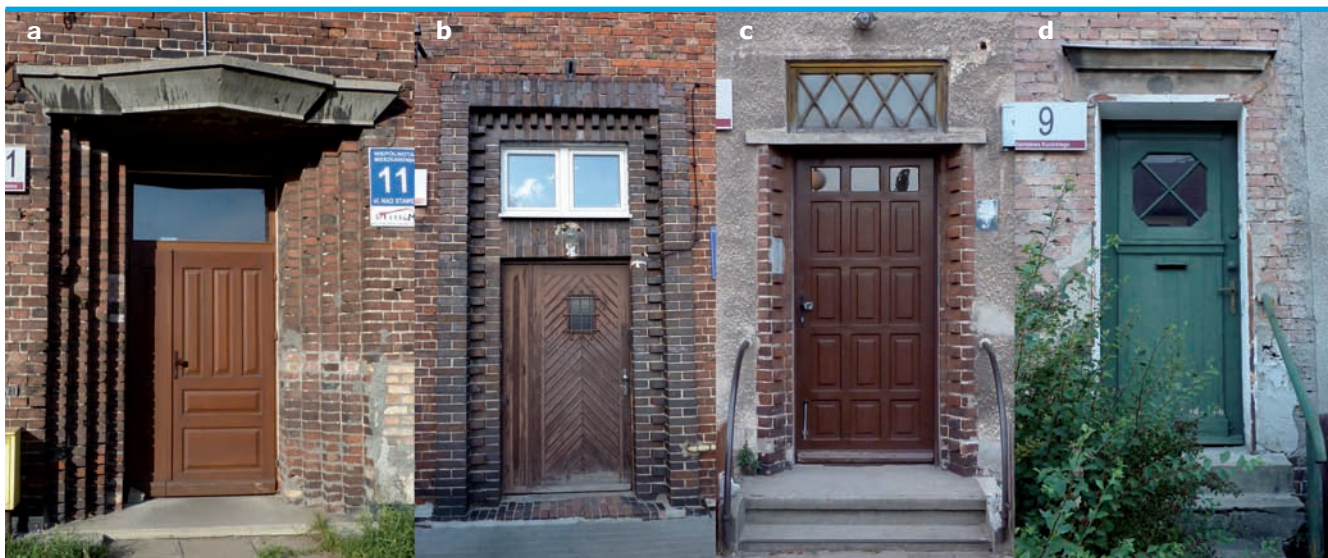
- rozplanowanie zabudowy jednorodzinnej wewnątrz zasadniczych kwartałów założenia oraz zabudowy wielorodzinnej o małej intensywności (krótkie ciągi lub zabudowa bliźniacza) na północnych obrzeżach założenia;
- zastosowanie głównie ciągłej zabudowy wielorodzinnej i jednorodzinnej (86 ciągów jednorodnej zabudowy, w tym 22 składające się z więcej niż 10 sekcji);
- wprowadzenie uzupełniającej zabudowy bliźniaczej wielorodzinnej i jednorodzinnej (58 budynków);
- relatywnie stała wysokość zabudowy: 2-3-4 kondygnacje⁷ nadziemne dla zabudowy wielorodzinnej (incydentalnie 5: dla zaakcentowania narożników) oraz 2-3 kondygnacje nadziemne dla zabudowy jednorodzinnej⁸;
- powtarzalność tradycyjnej formy zabudowy: prostopadłościenna bryła zwieńczona stromym dachem pokrytym dachówką, jednolite elewacje ceglane lub tynkowane, zaakcentowane portalem lub starannie opracowaną strefą wejściową.

Istotnym urozmaicheniem dość prostego układu przestrzennego osiedla są pewne odstępstwa od przyjętego schematu kompozycyjnego. Są nimi takie elementy wprowadzone do rozplanowania jak deltoidalna forma dzisiejszego placu Gen. Józefa Wybickiego (*Neuer Markt*) oraz trójkątny plan kwartału przylegającego do placu od strony południowo-wschodniej. Były one uwarunkowane przebiegiem istniejącej już wcześniej ulicy Joachima Lelewela (*Labesweg*) oraz założoną formą nowego placu mającego pełnić funkcję rynku (*Neuer Markt*). Powyższe nieregularności stanowią wartość dodaną kompozycji zespołu zabudowy i wynikają z umiejętnego dowiązania się planistów do tkanki miejskiej ówczesnego Wrzeszcza.

7. Definicja *kondygnacji* zgodna z Rozporządzeniem Ministra Infrastruktury z dnia 12.04.2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz.U. 2002 nr 75 poz. 690 z późniejszymi zmianami).

8. W przypadkach wtórnych nadbudów nie zachowujących skali założenia w zabudowie wielorodzinnej występuje incydentalnie wysokość 5, a w jednorodzinnej 4 kondygnacji nadziemnych.

3. Przykładowe formy głównych portali wejściowych występujące na terenie Osiedla Kościuszki: a. ul. Nad Stawem 11; b. ul. Tadeusza Kościuszki 9b; c. ul. Lucyny Krzemienieckiej 15, arch. Adolf Bielefeldt; d. ul. Stanisława Kunickiego 9, arch. Adolf Bielefeldt (fot. E. Nakonieczna)

4. W środku kadru przekryty płaskim dachem gmach szkoły ludowej przy ulicy Jana Pestalozziego. Natomiast budynek położony przy ulicach Tadeusza Kościuszki, Jana Kilińskiego oraz alei Legionów według stanu z lipca 1929 r. widoczny jest w prawej górnej części zdjęcia (w kadrze nie zmieściła się część skrzydła budynku rozplanowanego przy alei Legionów). (Instytut Herdera w Marburgu, Bildarchiv, nr inw. 58132)

Zachodnią część analizowanego kompleksu mieszkaniowego pokazuje zdjęcie lotnicze wykonane w 1929 roku, a pochodzące ze zbiorów Instytutu Herdera w Marburgu (il. 1). Znajdujący się w trakcie realizacji zespół został uwzględniony także w firmowanym przez Hugona Althoffa Planie Zabudowy Wielkiego Gdańska ukończonym w 1930 roku, będącym pierwszym nowoczesnym planem zagospodarowania przestrzennego miasta oraz ukoronowaniem prac prowadzonych od początku lat 20. XX wieku w miejskim urzędzie urbanistycznym⁹. Powstanie dużego osiedla mieszkaniowego na terenach położonych na północ od ówczesnego Wrzeszcza miało zaspokoić panujący w pierwszej połowie lat 20. XX wieku w Gdańsku deficyt mieszkaniowy¹⁰.

Architektura zabudowy tworzącej zespół odwoływała się do rozwiązań historycznych¹¹. Kontrastowała z nią modernistyczna forma wkomponowanego w zespół zabudowy kompleksu szkoły ludowej dla dziewcząt i chłopców przy ulicy Jana Pestalozziego 7-9-11-13, zaprojektowanego przez Martina Kießlinga i Alberta Krügera (il. 4). Wśród autorów projektów poszczególnych budynków mieszkalnych tworzących zespół znaleźli się między innymi: Adolf Bielefeldt, Bruno Fey, Rudolf Hoffmann, Geo Jercke, Erwin Lentz, Otto Patett oraz Franz Tominski. Z przeprowadzonych badań wynika, że poszczególne sekcje ciągów zabudowy wielorodzinnej były projektowane oddzielnie przez różnych architektów, na kanwie ogólnego planu zabudowy.

Określając aktualny stan zachowania struktury przestrzennej osiedla, można uznać, że w skali urbanistycznej pierwotny układ założenia nie uległ istotnym zmianom. Na poddanej analizie obszarze charakter spójnych kompozycyjnie struktur urbanistycznych utraciły jedynie dwa zespoły zabudowy bliźniaczej

9. Rozmarynowska Katarzyna, *Z działalności i twórczości architekta Hugona Althoffa – senatora Wolnego Miasta Gdańska w latach 1928-1933*, [w:] red. Postawka Małgorzata, Lorens Piotr, *100-lecie nowoczesnej urbanistyki w Gdańsku*, Gdańsk 2009, s. 61-66.

10. Barylewska-Szymańska Ewa, Szymański Wojciech, *Nowoczesna architektura w Wolnym Mieście Gdańsku w latach 20. i 30. XX w.*, [w:] *Niechciane dziedzictwo. Różne oblicza architektury nowoczesnej w Gdańsku i Sopocie*, Gdańsk 2005, s. 11-12.

11. *Ibid.*, s. 24

jednorodzinnej, rozplanowanej w podwójnych ciągach przy ulicach Zbyszka z Bogdańca (*Westerzeile*) i Stanisława Dubois (*Osterzeile*) oraz zespół zabudowy szeregowej jednorodzinnej (pierwotnie składający się z dziesięciu odrębnych ciągów zabudowy) tworzący pierzeje ulicy Stanisława Kunickiego (*Kriegerzeile*).

Również w skali architektonicznej czytelna pozostaje do dziś pierwotna spójność założenia, która wynikała z wprowadzania rozwiązań powtarzalnych, połączonych z obiektami projektowanymi jednostkowo lecz podporządkowanymi kompozycyjnie całości. Na jednorodność architektoniczną zabudowy składają się nadal takie jej cechy jak:

- powtarzalność tradycyjnych form zabudowy przekrytych stromymi dachami, z wykluczeniem struktur awangardowych;
- jednolite co do materiału, faktury i kolorystyki opracowanie elewacji (il. 2);
- zastosowanie jednorodnego w formie, fakturze i kolorystyce ceramicznego pokrycia dachowego;
- powtarzalna forma stolarki okiennej i drzwiowej (zachowanie oryginalnej stolarki w omawianym zespole stanowi obecnie rzadkość);
- jednakowe co do formy ogrodzenia poszczególnych posesji w obrębie podjednostek zespołu;

Do dziś zachował się także starannie opracowany i różnorodny detal architektoniczny poszczególnych budynków, wzbogacający bardzo istotnie wizerunek przestrzenny osiedla. Prostą architekturę budynków urozmaica różnorodna forma głównych portali (przeważnie zintegrowanych z zadaszeniami) (il. 3) lub zaznaczenie frontowych wejść do poszczególnych sekcji budynku wysuniętymi przed lico elewacji schodami zewnętrznymi o układzie zwierciadlanym zbieżnym¹². Powszechne jest też akcentowanie strefy wejściowej budynku (np. w pionie klatki schodowej) specjalnym

12. Murowane schody zewnętrzne o tym układzie przestrzennym (z balustradami pełnymi murałowymi lub ażurowymi stalowymi) występują w obrzeżnych ciągach zabudowy wielorodzinnej przy ulicach Tadeusza Kościuszki, Bolesława Chrobrego, Jana Kilińskiego, Jana Pestalozziego oraz przy alei Legionów.

5. Centralny segment budynku przy ulicy Tadeusza Kościuszki 24, flankowany dwoma łącznikami (przejście bramne pod łącznikiem z lewej strony wtórnie zabudowane kubaturą parterowego lokalu usługowego z pozostawieniem wąskiego pasażu), widok z ul. Jana Pestalozziego (fot. E. Nakonieczna)

6. Narożnik budynku przy ulicy Tadeusza Kościuszki (od lewej) i alei Legionów (od prawej) z podwyższonymi o jedną kondygnację segmentami przy alei Legionów 58 i 60. Wtórne nadbudowy w poziomie poddasza w pierzei ulicy Tadeusza Kościuszki maskują korony szpaleru drzew będącego efektem nasadzeń z okresu powstania osiedla (fot. E. Nakoneczna)

uksztaltowaniem elewacji poprzez zaprojektowanie niszy, podcienia, pionu złożonego z balkonów, odmiennego wystroju elewacji itp. W szczególnych przypadkach stosowano jednocześnie po kilka zabiegów kompozycyjnych.

Przykładowo w strefach wejściowych powtarzalnych segmentów (z wyjątkiem segmentów skrajnych) eksponowanego ciągu zabudowy szeregowej wielorodzinnej przy alei Legionów 32-56 (numery parzyste), schody o układzie zwierciadlanym zbieżnym prowadzą do zlokalizowanych w prostokątnej niszy (flankowanej filarkami) drzwi wejściowych. Na osi niszy w poziomie I i II piętra zaprojektowano charakterystyczne balkony na planie trapezu. Ponadto strefy wejściowe wyróżnione są układem poziomych listew, wykonanych ze sztucznego kamienia, a zlokalizowanych w poziomie nadproży otworów okiennych każdej z kondygnacji nadziemnych budynku. Ten ostatni zamysł kompozycyjny stał się nieczytelny z uwagi na wtórne wykonanie przez poszczególnych użytkowników mieszkań przypadkowych w formie zabudów balkonów.

Architekturę zespołu wzbogaca także zaakcentowanie skrajnych segmentów zabudowy ciągłej szczytami, o prostej schodkowej formie¹³ lub wyróżniającymi się charakterystycznym ornamentem w formie „ceglanych rozet”¹⁴, który wieńczy ceglane szczyty skrajnych segmentów czterech ciągów szeregowej zabudowy jednorodzinnej przy ulicy Zbyszka z Bogdańca. Zabiegiem urozmaicającym jest też realizacja na przedłużeniu ciągów zabudowy szeregowej wielorodzinnej parterowych pawilonów usługowych przekrytych płaskimi dachami (na zakończeniu

ciągów zabudowy przy ulicach Tadeusza Kościuszki, Jana Kilińskiego, Jana Pestalozzkiego oraz przy placu Gen. Józefa Wybickiego zrealizowano w sumie 11 pawilonów, z których 5 do dnia dzisiejszego zachowało oryginalny kształt bryły¹⁵). W przypadku dłuższych ciągów zabudowy stosowano też rozczłonkowanie brył budynków oraz/lub realizację łączników nad przejściami lub przejazdami bramnymi.

Uwarunkowania ochrony

Skala potencjalnego wpływu służb konserwatorskich na zachowanie wartości kompozycyjnych Osiedla Kościuszki zależy bezpośrednio od ustalonej formy ochrony. Większość tworzącej go zabudowy została ujęta tylko w gminnej ewidencji zabytków¹⁶. Podstawową wadą tego wpisu jest jednak nieokreślenie zakresu ochrony konserwatorskiej obiektów, które nie są jednocześnie objęte żadną z ustawowych form ochrony zabytków. Taka forma ochrony teoretycznie pozostawia organom konserwatorskim szerokie pole interpretacyjne¹⁷. Codzienna praktyka konserwatorska pokazuje jednak, że jest to przestrzeń obciążona wszechobecnym widmem uznaniowości, narażona nieustannie na czasochłonne i kosztowne negocjacje społeczne. Obszar osiedla jest objęty miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego tylko fragmentarycznie. W planie uwzględnione są następujące części zespołu mieszkaniowego: zabudowa zachodniej pierzei ulicy Jana Kilińskiego, zwarta zabudowa pierzei północno-wschodniej ulicy Nad Stawem, fragmenty zabudowy

13. Przykłady szczytów o schodkowej formie stanowią szczyty skrajnych segmentów mieszkalnych ciągów zabudowy przy alei Legionów 32-56 (numery parzyste) oraz ulicach Tadeusza Kościuszki 31-45 (numery nieparzyste), Jana Kilińskiego 13-17 oraz 23-33 (numery nieparzyste) i Jana Pestalozzkiego 1-5 (numery nieparzyste) oraz 24-36 (numery parzyste), a także w ciągu przy ul. Jana Pestalozzkiego 2-18 (numery parzyste) / Jochima Lelewela 35/35A/35B. W wyniku nadbudów związanych z adaptacjami poddaszy na cele mieszkalne, karykaturalnej deformacji uległy szczyty segmentów przy alei Legionów 32 oraz przy ul. Tadeusza Kościuszki 31. 14. płaskich geometrycznych wzorów wykonanych z cegły na jasnym tynkowanym tle.

15. tj. pawilony przy ulicach Tadeusza Kościuszki 29, Jana Kilińskiego 19 i 21, Jana Pestalozzkiego 22 oraz przy placu Generała Józefa Wybickiego 1. Za pozytywne objaw należy uznać, że mimo znacznych przekształceń pierwotnej formy w wyniku realizacji różnorodnych nadbudów czy rozbudów, wszystkie pawilony utrzymały założoną od początku funkcję usługową.

16. Niedoskonałością gminnej ewidencji zabytków jako narzędzia prawnego, jest nieuwzględnienie w art. 7 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2014 poz. 1446 z późniejszymi zmianami) faktu w niej figurowania za jedną z form ochrony zabytków. W tej sytuacji jedyną możliwość ochrony obiektów ujętych jedynie w gminnej ewidencji zabytków stanowi art. 39 ust. 3 Prawa Budowlanego, który w stosunku do tych obiektów nakłada obowiązek uzgadniania wniosków o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę z właściwym konserwatorem zabytków.

17. Dotyczy państw o ustrojach niedemokratycznych.

ulicy Tadeusza Kościuszki 9/9a/9b, 9c/9d/9e, 10/10a i 63-71 (numery nieparzyste) oraz zabudowa fragmentu pierzei zachodniej ulicy Bolesława Chrobrego 38-58A. Brak całościowego planu zagospodarowania przestrzennego od przeszło dekady może sugerować, że nie istnieje polityka określająca kierunek rozwoju tego obszaru miasta.

W istniejącej sytuacji prawnej, przed próbą sformułowania odpowiedzi na pytanie jakie są perspektywy zachowania walorów kompozycyjno-architektonicznych tego największego osiedla mieszkaniowego zbudowanego w Gdańsku w okresie międzywojennym, przyjrzyjmy się bliżej przykładowemu fragmentowi całego założenia.

Jeden z najdłuższych budynków wielorodzinnych, jaki powstał w obrębie Osiedla Kościuszki, został zaprojektowany w uprzywilejowanej lokalizacji - wzdłuż trzech głównych ciągów komunikacyjnych założenia: zasadnicza część budynku o długości elewacji 296 m przy ulicy Tadeusza Kościuszki 12-38 (numery parzyste) oraz skrzydła boczne odpowiednio o długości 87 m przy alei Legionów 58-66 (numery parzyste) i o długości 79 m przy ulicy Jana Kilińskiego 35-41 (numery nieparzyste) (il. 4). Budynek składa się w sumie z 23 segmentów: 22 rozplanowanych w czterech ciągach oraz wydzielonego segmentu stanowiącego rdzeń jego kompozycji przestrzennej. Wyodrębniony segment przy ulicy Tadeusza Kościuszki 24, jest wycofany o ok. 5,5 m w stosunku do zasadniczego lica fasady i został zaprojektowany na osi ulicy Jana Pestalozziego (il. 5). Poszczególne części obiektu: dwa ciągi zabudowy tworzące fragment pierzei północnej ulicy Tadeusza Kościuszki oraz pozostałe dwa stanowiące fragmenty pierzei alei Legionów i ulicy Jana Kilińskiego zostały połączone czterema łącznikami formującymi przejścia bramne dostępne od strony ulicy Kościuszki. Niestety dwa z tych przejść bramnych obecnie zabudowano deformującymi bryłę budynku kubaturami lokali usługowych (przejście umożliwiające pozostawione wąskie korytarzyki). Trzecia brama została całkowicie zagrodzona i zajęta przez mieszkańców.

Kształt architektoniczny omawianego budynku zgodny jest z konwencją estetyczną całego zespołu. W jego układzie przeważa rytm 3-kondygnacyjnych, prostopadłościennych segmentów przekrytych stromymi dachami pokrytymi tradycyjną dachówką (obecnie z częściowo użytkowanymi poddaszami), który urozmaicono 2-kondygnacyjnymi łącznikami o płaskich dachach. Dzięki temu zabiegowi projektowemu, pomimo znacznych gabarytów (długość elewacji frontowych w rozwinięciu przekracza 450 m), budynek cechuje przyjazna skala. Celowym rozwiązaniem okazało się tu podwyższenie ścian zewnętrznych poszczególnych członów budynku, przekrytych dachami stromymi, o niewysokie mury attykowe, maskujące anachroniczną w okresie wznoszenia budynku spadzistość dachów. Dwa segmenty budynku na rogu alei Legionów i ulicy Tadeusza Kościuszki, dla zaakcentowania znaczenia narożnika kwartału, podwyższono w stosunku do pozostałych o jedną kondygnację (aleja Legionów 58 i 60, il. 6). Odmiennie kubaturowo opracowanie, polegające na rozczłonkowaniu bryły

7. Charakterystyczne frontowe portale budynku wraz z daszeniami: a. W segmencie przy ul. Jana Kilińskiego 37, zachowana oryginalna drewniana ościeżnica (bez powłoki malarskiej) z wysuniętym naświetlem i przeszkloną osłoną o kształcie imitującym obudowę latarni, skrzydło drzwiowe wtórne; b. W segmencie przy ul. Jana Kilińskiego 39, stolarka drzwiowa wtórna (fot. E. Nakonieczna)

od strony podwórza (wnętrza kwartału) prostopadłościennymi trzyosiowymi ryzalitami, otrzymały oba skrajne segmenty budynku położone przy ulicy Jana Kilińskiego 41 i alei Legionów 66.

W wystroju elewacji budynku dominuje kolor naturalnej czerwieni ceglastej, który kontrastuje z bielą stolarki okiennej¹⁸, szarością skromnej dekoracji elewacji frontowych w postaci rytmicznych sekwencji poziomych listew ze sztucznego kamienia (narożniki segmentów narożnych, łączniki, strefy wejściowe segmentów skrajnych) oraz z pozostałościami jasnego tynku w poziomych pasach międzyokiennych na elewacjach od strony podwórza. Nie odnotowano pozostałości tynkowanych pasów międzyokiennych na elewacjach budynku od strony podwórza w segmentach skrajnych, narożnych, w segmencie wyodrębnionym oraz w obu segmentach z nim sąsiadujących.

Wyważoną w formie architekturę budynku urozmaica sposób rozwiązania frontowych wejść. Wejścia do powtarzalnych segmentów kompleksu zaakcentowano schodami zewnętrznymi o wspomnianym wcześniej układzie zbieżnym zwierciadlanym¹⁹, prowadzącymi do wykonanych z materiału imitującego kamień portali występujących w budynku w dwóch powtarzalnych wersjach: o zaokrąglonych lub prostokątnych

18. W większości wymienionej na stolarkę o przypadkowej formie, zależnej o gustu i potrzeb obecnych mieszkańców budynku, myślących w kategoriach zawężonych do własnego lokum.

19. Oryginalna i kompletna forma schodów z frontowym murkiem zachowała się w segmencie przy ul. Tadeusza Kościuszki 30. Pozostałe ceglane murki zostały odbudowane z cegły klinkierowej (w stylu „fantazja na temat wersji oryginalnej”), obłożone płytkami klinkierowymi o fakturze i w kolorze nie harmonizującymi z elewacjami budynku lub pozostają w stanie ruiny (niekompletnym).

8. Pierwotnie identyczne portale segmentów w zabudowie ciąglej: a. Przy ul. Tadeusza Kościuszki 98 (segment nie ocieplony); b. przy ul. Tadeusza Kościuszki 94 (segment po ociepleniu i wykonaniu nowej kolorystyki) (fot. E. Nankiewicz)

profilowanych obramieniach (il. 7). Ta forma portalu wyróżnia opisywany budynek. Na analizowanym obszarze nie odnotowano powtórzeń tego detalu. Dopełnieniem kompozycji portali są profilowane schodkowe zadaszenia ze sztucznego kamienia. Natomiast wejście do wyodrębnionego kompozycyjnie centralnego segmentu założenia, stanowią schody wolne wypukłe prostokątne. W segmencie zastosowano wariant portalu o zaokrąglonym obramieniu z charakterystycznym dla budynku daszkiem. W skrajnych segmentach przy ulicy Tadeusza Kościuszki 12 i 38 powtarzają się znajome formy: portali w wersji o zaokrąglonym (nr 12) i o prostokątnym (nr 38) obramieniu oraz zadaszeń nad wejściem. Dla odmiany w obu segmentach zaprojektowano schody zewnętrzne w najprostszym jednobiegowym układzie, prostopadle do fasady budynku. Zupełnie inną oprawę uzyskały strefy wejściowe skrajnych segmentów budynku. Na przedłużeniu prostego otworu drzwiowego zastosowano płytkie wertykalne wycofanie lica fasady, podkreślające pion klatki schodowej. Natomiast doświetlenie klatki schodowej zapewniają dwie identyczne sekwencje dwuskrzydłowych okien, rozplanowanych po trzy w pionie i rozdzielonych poziomymi listwami ze sztucznego kamienia. Ewenementem jest kompletne zachowanie oryginalnej drewnianej stolarki okiennej w pomieszczeniach klatki schodowej segmentu położonego przy alei Legionów 66.

Z uwagi na szczupłość zachowanej w aktach Państwowego Urzędu Policji Budowlanej w Gdańsku dokumentacji dotyczącej budynku²⁰, możliwe jest określenie autorstwa i czasu jego powstania jedynie dla części położonej przy alei Legionów. Projekty bu-

dowlane segmentów oznaczonych numerami 58 i 60 sygnował Bruno Fey, natomiast oznaczonych numerami 62, 64 i 66 Rudolf Hoffman junior. Obaj projektanci byli także właścicielami firm świadczących kompleksowe usługi budowlane. Pozwolenia na budowę wyszczególnionych pięciu segmentów zostały wydane w lipcu i sierpniu 1927 roku, a w listopadzie tego samego roku zgłoszono do odbioru segmenty przy alei Legionów 62, 64 i 66. Część budynku położona przy ulicy Tadeusza Kościuszki została zaprojektowana przez architektów Martina Kießlinga i Alberta Krügera²¹. Natomiast zdjęcie lotnicze (il. 4) potwierdza, że cały kompleks ukończono na pewno przed lipcem 1929 roku.

Zaprezentowane na przykładzie opisanego powyżej budynku przekształcenia historycznej tkanki osiedla są dość typowe i powodują postępującą utratę wartości zespołu. Konieczność wprowadzania zmian wynikających ze współczesnych potrzeb jest rzeczą oczywistą i nie budziłaby zastrzeżeń, gdyby proponowane nowe rozwiązania odpowiadały poziomem jakości i estetyki rozwiązaniom historycznym. Niestety każda propozycja wykonania docieplenia budynków w technologii „od zewnątrz” wiązać się będzie ze zniszczeniem jego detalu i karykaturą architektury (il. 8). W sporze pomiędzy zwolennikami i przeciwnikami ocieplania budynków trudno jest osiągnąć konsensus. Argumenty estetyczne nie wystarczają. Zastanawia jednak brak poszanowania dla zastanych wartości, nie tyle u samych mieszkańców-użytkowników i zarządców budynków, ale przede wszystkim ze strony projektantów-architektów.

Czy wobec słabej, nie w pełni sprecyzowanej formy ochrony konserwatorskiej przedmiotowej zabudowy mieszkaniowej, pozostaje zdać się na łaskę i niełaskę mało wrażliwych inwestorów, hołdując zasadzie, że „przetrwa (...) to co ma społecznie akceptowaną wartość i co wartością zostało społecznie obdarzone”²²? Dotychczasową inicjatywą ze strony miasta, mającą na celu przywrócenie na analizowanym obszarze ładu przestrzennego w zakresie uporządkowania kolorystyki tynkowanych elewacji budynków, było zlecenie wykonania dokumentacji projektowej pn. „Masterplan kolorystyczny – Gdańsk Dolny Wrzeszcz”²³.

21. Barylewska-Szymańska Ewa, Szymański Wojciech, *W stronę nowoczesności. Działalność Urzędu Budowlanego Wolnego Miasta Gdańska w latach 1927-1933*, [w:] *Architektura XX wieku do lat sześćdziesiątych i jej ochrona w Gdyni i w Europie*, Gdynia 2014, s. 65.

22. Kłosek-Kozłowska Danuta, *Spoleczne wartościowanie przestrzeni miast historycznych a ochrona dziedzictwa miast*, Materiały konferencyjne - Międzynarodowa Konferencja Konserwatorska Kraków 2000, Kraków 2000, s. 397.

23. Opracowanie autorstwa arch. Karoliny Rochman-Drohomireckiej zostało wykonane na zlecenie Referatu Estetyzacji Urzędu Miejskiego w Gdańsku w listopadzie 2013 r. Niestety przygotowania dokumentacji nie poprzedziło wykonanie badań stratygraficznych elewacji poszczególnych budynków. Ponadto w celu zapewnienia skuteczności tego opracowania jako narzędzia planistycznego należałoby je powiązać z przyszłym miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego dzielnicy.

20. Archiwum Państwowe w Gdańsku dysponuje aktami segmentów budynku położonych przy alei Legionów 58/60/62/64/66, sygn. 15/695-699.